

MARTINA PIKO-RUSTIA

ŽABARIN, MARNVAM, PUNAM, MORNJEM PO DOMAČE: NAREČJE V DRUŽINAH NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

COBISS: 1.08

Leta 2010 se je pri Krščanski kulturni zvezi v Celovcu oblikovala iniciativa Slovenščina v družini, ki tematizira pomembnost žive rabe slovenščine v družinskem okolju. Slovenščina v družini je temelj za ohranitev in razvoj etničnih manjšin v slovenskem zamejstvu in po svetu. Iniciativa skuša z raznimi pobudami v družinah ozavestiti slovenščino kot bogastvo, ki naj ga starši in stari starši posredujejo otrokom v živi obliki v družinskem in ožjem ter širšem domačem okolju.

Ključne besede: iniciativa Slovenščina v družini, jezik v družini, koroška slovenska narečja, vrednotenje jezika, ohranjanje jezika manjšine

Like we talk at home: Slovenian dialects in the family in Austrian Carinthia

In 2010, the Christian Cultural Center in Klagenfurt created the initiative Slovenian in the Family, which addresses the importance of living use of Slovenian in the family environment. Slovenian in the Family is the foundation for preserving and developing ethnic minorities across the Slovenian border and around the world. The initiative uses various incentives to increase awareness of Slovenian in families as an asset that parents and grandparents can transmit to children in living form in the family and in the immediate and broader home environment.

Keywords: Slovenian in the Family initiative, language in the family, Carinthian Slovenian dialects, valuing language, minority language preservation

1 UVOD

Leta 2010 je na pobudo Krščanske kulturne zveze v Celovcu začela delovati iniciativa Slovenščina v družini, ki opozarja na pomembnost žive rabe slovenščine v družinskem okolju. Slovenščina v družini je temelj za ohranitev in razvoj narodnih manjšin v slovenskem zamejstvu in tudi identifikacijski faktor, ki starejše in mlajše generacije v ožji in širši družini ter v ožjem in širšem domačem okolju povezuje ali ločuje.

Slovenska narečja so bila na Koroškem skozi generacije osnovni jezik v družini, ki je povezoval starejše in mlajše generacije in ljudi v domačem kraju. V 20. stoletju je jezikovna asimilacija močno napredovala in izrinila slovenščino

Prispevek je bil predstavljen na simpoziju *Slavistika v prostoru Alpe-Jadran: metode raziskovanja slovenskih narečij / Slavistik im Alpe-Adria-Raum: Methoden der slowenischen Dialektforschung* 29. oktobra 2015 na Univerzi Alpe-Adria v Celovcu v okviru praznovanja štiridesetletnice slavistike na tej univerzi.

iz družin in domačega okolja. Na območju avstrijske Koroške je leta 1910 pri ljudskem štetju 66.463 oseb navedlo slovenščino kot materni jezik, leta 2001 pa je slovenščino (12.554 oseb) oz. vindiš (555 oseb) kot občevalni jezik skupno navedlo 13.109 oseb (Statistik Austria 2003: 17–18).

Naravni način predajanja jezika naslednji generaciji je bil v mnogih družinah v 20. stoletju prekinjen predvsem zaradi hudih družbenih pritiskov. Najmočnejši osip pri navedbi slovenščine kot maternega/občevalnega jezika je pri ljudskih štetjih zaznaven v letih 1971–1981 (–16,5 %) (Statistik Austria 2003: 18). K temu sta pripomogla t. i. Ortstafelsturm, nasilno odstranjevanje dvojezičnih krajevnih tabel leta 1972, in ljudsko štetje posebne vrste za ugotovitev številčnosti manjšine v letu 1976.

Jezikovni svetovi in prostori v družini in javnosti se nenehno spreminjajo. V združenji Evropi in današnjem globaliziranem svetu ima slovenščina kot evropski jezik in kot jezik naroda soseda nov pomen in novo vrednoto. Število prijav k slovenskemu pouku na Koroškem močno narašča, hkrati pa močno upada število otrok z aktivnim znanjem jezika ob vstopu v šolo. Slovenščina kot intimni družinski jezik vse bolj prehaja v enega izmed »tujih« jezikov, ki se ga otroci (na)učijo v vrtcu in šoli.

Iniciativa Slovenščina v družini z gesli *Govorim po domače* oziroma *Žabarin po domače*, *Marnvam po domače*, *Punam po domače* in *Mornjem po domače* želi v družinah uzavestiti slovenščino kot naravno bogastvo, ki naj ga starejša generacija (stari starši, starši) posreduje svojim otrokom v živi obliki. Starejša generacija lahko na ta način pomembno podpira jezikovni pouk v šoli, hkrati pa je to tudi priložnost, da v družinah ponovno zgradijo neobremenjen odnos do slovenskega jezika, ki je (bil) v mnogih družinah porušen. Ker mlajše generacije niso obremenjene s preteklostjo, bistveno bolj sproščeno in lažje odkrivajo jezik, ki je v njihovih družinah utihnil.

Znanje narečja pomaga pri učenju knjižne slovenščine v šoli. Ker so slovenska narečja na Koroškem še do danes mnogim v zavesti le kot manjvredna, se mnogi naravnega jezikovnega potenciala – domačih slovenskih narečij – v svojih družinah ne zavedajo.

2 O NASTANKU JEZIKOVNIH INICIATIV IN POTREBI PO NJIH

2.1 Iniciativa Dvo- in večjezičnost v družini

V letu Medkulturnega dialoga 2008 je v okviru Župnije sv. Cirila in Metoda v Celovcu začela delovati iniciativa Dvo- in večjezičnost v družini/*Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie*. Župnija se je odločila, da se tej tematiki posebej posveti v Celovcu, kjer število dvo- in večjezičnih družin narašča. Nosilci iniciative so postali Župnija sv. Cirila in Metoda v Celovcu, Univerza v Celovcu, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Katoliška akcija in Dušnopastirski urad.

Dvo- in večjezične družine so danes stvarnost, ki odpira nove možnosti in izzive. Tudi na Koroškem narašča število takih družin. Cilji pobude so ozaveščanje

o fenomenu dvo- in večjezičnosti v družini, razmišljanje o možnih poteh, kako z dvo- in večjezičnostjo v družini ravnati danes, razvijanje spoštljivega načina razprave o tej tematiki in izmenjava izkušenj. Živeti enakovrednost jezikov je zahteven cilj, ker v vsakodnevni situaciji navadno prevlada en jezik. Najti pravo ravnotežje med jeziki ni lahko. Dosežemo ga z različnimi modeli pogovorov. Dialog v družinah in z okolico (sorodstvo, sosedstvo, prijateljski krog ...) je pomemben pogoj, da lahko uskladimo različna pričakovanja in drže posameznikov.

Iniciativa Dvo- in večjezičnost v družini je v letih 2008–2010 izvedla tematske diskusijske večere v Celovcu, Podjuni, Rožu in na Zilji. Izsledki diskusijskih večerov so strnjeni v dvojezični brošuri z naslovom *Dvo- in večjezičnost v družini: 12 spodbud za sožitje v družini* (Piko-Rustia idr. 2011). V uvodu avtorji ugotavljajo, da je »družina tista institucija, v kateri razvijamo prve odnose do jezikov in s tem do soljudi in do sveta. Z družinsko vzgojo si pridobimo svoj pogled na ljudi, na družbo in na jezike. Ljudje se radi pogovarjamo v jeziku/jezikih, ki nam je/so nam blizu in ga/jih obvladamo. Ravnanje z jeziki v dvo- in večjezični družbi je poseben izziv, ki od vsakogar zahteva spoštljivo ravnanje z lastnim jezikom in jeziki drugih.« (Piko-Rustia idr. 2011: 5sl.)

Tematska poglavja v brošuri spodbujajo dvo- in večjezične družine, da v pogovorih najdejo smernice za različne življenjske situacije. Vprašanja jezika in kulture se začnejo pojavljati že na samem začetku, ko se dva zaljubita in odločita za skupno življenje. Posebno intenzivno je za mlado družino obdobje pričakovanja in rojstva otroka. Mlada družina, ki jo spremljajo bližnji in daljni sorodniki ter bližnji in daljni prijatelji in znanci, v tem času začne razvijati svoj model družinskega življenja in svoj model družinske jezikovne vzgoje, ki vključuje v družini prisotne jezike in kulture. Važno je, da družina svoj jezikovni model zagovarja prepričano in samozavestno in ga zna razložiti v okoljih, v katerih živi. Tudi izbira imena za otroka je za mlade starše izziv, ker je odločitev trajna.

Konfliktne situacije se navadno pojavijo, če je kdo v manjšini in drugi v večini in je treba razmerje (pre)moči zavestno izravnati, zato je za reševanje konfliktov treba najti načine, ki privedejo do uspešne rešitve nesoglasij. Doraščanje v dvo- in večjezičnem družinskem okolju ni multikulturna romantika, temveč vsakodnevni izziv, ki se obrestuje, če izzive sprejmemo in se trudimo za enakovredno sožitje dveh ali več jezikov doma in v družbi.

S preišljenimi koraki ob prestopu iz družinskega kroga v dvo- in večjezične ustanove krepimo jezikovno učenje otroka. Mediji lahko pozitivno vplivajo na dvo- in večjezični razvoj otroka, zato je treba uporabo knjig, televizije, DVD-jev, zgoščenk in novih medijev skrbno premisliti tudi glede na jezikovni koncept in jezikovno vzgojo družine.

Tematska poglavja v brošuri obravnavajo omenjene življenjske situacije, s katerimi so družine vsakodnevno soočene in iščejo odgovore nanje. Brošura spodbuja mlade družine, da se pogovorijo o vseh teh bistvenih življenjskih vprašanjih. Osnova za vsako reševanje problemov je namreč (z)možnost za odkrit pogovor.

Brošura je sicer v prvi vrsti namenjena dvo- in večjezičnim družinam, vendar vsebuje tudi koristna razmišljanja za družine, ki živijo na dvojezičnem ozemlju, predvsem v krajih, kjer je slovenščina izginila tako zelo, da jo ohranjajo le še posamične »zavedne« družine, in je zato treba jezikovno vzgojo dobro premisliti. Posredovanje maternega jezika predstavlja v manjšinskih okoljih vsakodnevni izziv.

2.1.1 Narečja v dvo- in večjezičnih družinah

Dvo- in večjezične družine dobivajo še globlje odtenke s prisotnostjo različnih narečij v družini in širšem sorodstvu, ki jih je prav tako treba umestiti v družinsko življenje in družinski vsakdan ožje in širše družine. V dvo- in večjezičnih družinah je narečje dodatna jezikovna varianta, večkrat je narečje otrokov prvi jezik. Preko narečja/narečij otrok spoznava intimen način razmišljanja in izražanja svoje širše družine in raznolikosti okolij, v katerih odrasča, zato je v brošuri zapisana tudi spodbuda, naj v družini govorijo v narečju oz. narečjih. Vsak partner lahko z otrokom govori svoje narečje. Če se starša odločita, da je v dvo- in večjezični družini skupni pogovorni jezik knjižni pogovorni jezik, lahko narečje govorijo in krepijo v pogovorih z otrokovimi starimi starši in z okolico (Piko-Rustia idr. 2011: 24sl.).

V brošuri so posamezna tematska poglavja razdeljena na dva dela: prvi del na splošno predstavlja tematsko področje, probleme in možne rešitve, drugi pa obsega vprašanja kot spodbude za pogovor med (mladimi) pari, zakonci. V poglavju o narečjih v dvo- in večjezičnih družinah so zapisana naslednja vprašanja kot spodbude za pogovor v družinah: »Katera narečja govorijo v družinah, iz katerih izhajava? Kako se pogovarjava v družini – v knjižnem pogovornem jeziku, v narečju, v varianti med narečjem in knjižnim jezikom? Kako vključujemo osebe, ki narečja ne razumejo, v pogovore v narečju? Kakšne občutke povezujeva z narečji? Kaj povezujeva z besedo ‚windisch‘?« (Piko-Rustia idr. 2011: 26)

Narečja so most do učenja slovenskega knjižnega jezika. Ker so slovenska narečja na Koroškem zaradi vindišarske teorije deloma še danes v zavesti kot manjvredni jeziki, so avtorji v brošuri spregovorili tudi o vrednotenju narečij: »O narečjih je treba govoriti spoštljivo. Slabšalne oznake, da so narečja manj razviti, robati ali celo ‚grdi‘ jeziki, niso primerne. ‚Grdo‘ je lahko le neprimerno izražanje, na primer psovke, žaljive besede, rasistični in seksistični pojmi. Tudi pojem ‚windisch‘ za označevanje slovenskih narečij na Koroškem ni primeren, za nekatere je celo žaljiv. Pojem ‚windisch‘ je historična nemška oznaka za vse Slovane oz. Slovence. ‚Windisch‘ kot lasten jezik na Koroškem ali kot neka mešanica slovenščine in nemščine ne obstaja. Izposojanje in vključevanje besed iz sosednjih jezikov je naraven pojav, predvsem na jezikovno mešanih območjih.« (Piko-Rustia idr. 2011: 25)

Brošura opozarja tudi na to, da je »organizacija UNESCO leta 2003 sprejela mednarodno konvencijo o zaščiti nesnovne (nematerialne) dediščine, ki opozarja, da so jeziki vredni prav takšne zaščite kot materialna kulturna dediščina. Jeziki,

med katerimi so tudi narečja, so važen del kulturne, lokalne in regionalne identitete.« (Piko-Rustia idr. 2011: 25)

2.2 Iniciativa Slovenščina v družini

Nosilci iniciative Dvo- in večjezičnost v družini so se zavedali, da je treba jeziku, ki se v javnosti ne uporablja ali pa je zelo slabo prisoten, posvetiti posebno pozornost, če želimo, da se v družini razvijeta/razvijejo dva ali več jezikov v enaki meri in ju/jih otroci tudi uporabljajo. Zato je iniciativa namenila posebno pozornost slovenščini kot družinskemu jeziku, ki ga je treba v najožjem družinskem krogu krepiti na vseh ravneh in razvijati od samega začetka – od rojstva naprej.

Posebna skrb za slovenščino v družini nikakor ni le odgovornost dvo- in večjezičnih družin. Skrb za jezik v družinah je naloga vseh družin, ker ga le tako lahko razvijamo na vseh ravneh zasebnega in javnega življenja – od narečnih krajevnih govorov do gledališke besede, od osnovnega otroškega izražanja do sodobnega mladinskega jezika, od vsakdanjega do literarnega, gospodarskega, znanstvenega ... jezika.

Teodor Domej, nekdanji šolski nadzornik za slovenščino na višjih šolah, je ob slovenskem kulturnem prazniku leta 2010 v svojem slavnostnem govoru ugotovil, da število prijav k dvojezičnemu pouku na Koroškem razveseljivo narašča, znanje slovenščine pa pri otrocih zaskrbljujoče upada. Ta razkorak postaja čedalje večji, zato je treba pravočasno ukrepati, če želimo, da bo na Koroškem slovenščina ostala živ jezik, ki se ga je mogoče naučiti tudi doma, ne le v šoli. Teodor Domej je med drugim povedal: »Odločitev o tem, kateri jezik bo otrokov prvi jezik, sprejmejo starši. Kot ne smemo novorojenčka prepustiti samemu sebi, ker ne bi mogel preživeti, tudi ne smemo pričakovati, da se bo jezikovno razvil brez naše vztrajne in ljubeče pozornosti. Ali drugače rečeno: slovenski jezik si jemljemo sami, če ga ne dajemo naprej.«

Govor Teodorja Domeja o pomenu jezikovne vzgoje v družinah je sprožil široko diskusijo o dolžnosti družin do šole in družbe. Slovenščina na Koroškem se je do danes ohranila, ker so jo starejše generacije v svojih družinah ohranjale, razvijale in posredovale mlajšim generacijam. Naravni tok predajanja slovenskega jezika in kulture je bil v 20. stoletju nasilno prekinjen zaradi močne jezikovne asimilacije kot posledice nacionalističnih družbeno-političnih pritiskov na slovenske družine in slovensko narodno skupnost.

Po osamosvojitvi Slovenije in po vstopu Slovenije v Evropsko skupnost se Koroška vse bolj iz skoraj stoletne izrazito mejne zvezne dežele razvija v čezmejno regijo Alpe Jadran, v kateri postaja čedalje bolj pomembno znanje jezikov tega prostora: nemščine, slovenščine in italijanščine. Jezikovno ponudbo jezikov prostora Alpe-Jadran v šolah širijo, prijave k dvojezičnemu pouku na Koroškem stalno naraščajo in se že bližajo polovici otrok na dvojezičnem šolskem območju, prijavljenih k dvojezičnemu pouku. V šolskem letu 2015/16 po podatkih Deželnega šolskega sveta za Koroško v ljudskih šolah na območju veljavnega zakona za manjšinsko šolstvo obiskuje pouk slovenščine 45,65 % otrok.

Čeprav je slovenščina na Koroškem živ manjšinski jezik, prevzema funkcijo poučevanja in posredovanja slovenskega jezika namesto družin čedalje bolj šola kot ustanova. Ker je razvoj tudi na danes najbolj močnih slovenskih območjih drastičen, je na pobudo bivšega predsednika Krščanske kulturne zveze Janka Zerzerja leta 2010 pri Krščanski kulturni zvezi začela delovati iniciativna skupina Slovenščina v družini/Familiensprache Slowenisch, v sodelovanju s kulturnimi, znanstvenimi in pedagoškimi ustanovami in mediji ter podporo Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Glavni cilj iniciative je ozaveščati družine, v katerih je slovenščina še živa, bodisi v starejši ali srednji generaciji, da dosledno uporabljajo slovenščino v družinskem krogu in v javnosti. Treba se je zavedati, da »človek vnese v družino svoj jezik kot kulturni kapital le tedaj, če ga goji, ohranja, razvija in predaja naslednjim rodovom« (Piko-Rustia idr. 2011: 5). Iniciativa želi podpirati in ozaveščati ljudi, ki govorijo slovensko, naj cenijo to, kar znajo, ter jih spodbujati, da tega znanja ne obdržijo zase, temveč ga predajajo naslednjim generacijam.

Iniciativa Slovenščina v družini z različnimi pobudami, kot so npr. informacijski večeri, letaki, nalepke, darilne vrečke, zgoščenke z narečnimi pravljicami in pripovedkami ipd., spodbuja razpravo o živi rabi slovenščine v družini. Leta 2012 je iniciativa izdala brošuro o pomenu slovenščine kot družinskega jezika s prispevki strokovnjakov in oseb iz javnega življenja ter mladih, staršev in starih staršev, ki so spregovorili tudi o odnosu do narečij (Kuchling 2012). Brošura je leta 2013 izšla v dvojezični izdaji (Kuchling 2013).

Tisti, ki so doraščali z narečno besedo, so staršem hvaležni, da jim niso vzeli jezika starih staršev in jezika prejšnjih generacij. Tisti, ki jim starši niso posredovali nobene slovenske besede, se sprašujejo, zakaj so jih starši prikrajšali in omejili za njihov način mišljenja, čutenja in ravnanja. V izjavah prihaja do izraza, kako usodna je bila pri nazadovanju slovenskega jezika na Koroškem trditev, da so slovenska narečja grda, manjvredna, trditev, da to niso slovenska narečja, temveč samostojen jezik »windisch« ipd. Omalovaževanje slovenskih narečij je na Koroškem uspešno izkoreninilo slovenski jezik iz družin (Kuchling 2012). Vera Smole je v prispevku *Ko narečje v družini zamre* opozorila, da se pri ugotavljanju vzrokov in vpliva dejavnikov na opuščanje rabe maternega jezika pri govornicah zunaj meja Republike Slovenije običajno raziskuje tiste, ki izhajajo iz ožjega družinskega in širšega družbenopolitičnega okolja, ni pa še bilo zaslediti raziskav, ki bi vključile posledice negativnega vrednotenja narečij (Smole 2015: 18).

3 NAREČJA V DRUŽINI – SODOBNE POBUDE ZA NJHOVO PROMOCIJO

3.1 Plakati, nalepke, darilne vrečke

Iniciativa Slovenščina v družini je leta 2012 pripravila letake, nalepke in darilne vrečke z napisi *Žabarin po domače*, *Marnvam po domače*, *Punam po domače*, *Mornjem po domače* in *Govorim po domače*. Cilj akcije je sodoben

način posredovanja pozitivnega odnosa do koroških narečij, na katera naj bodo mladi, starši in stari starši ponosni. Člani iniciative so plakate posredovali društvom in ustanovam, da jih nalepijo v društvenih in drugih javnih prostorih, nalepke delijo staršem in mladim. Darilne vrečke deli iniciativa pri predaji daril društvom, posameznikom, npr. pri raznih otroških in mladinskih dejavnostih (na srečanjih otroških in mladinskih zborov, literarnih natečajih, gledaliških srečanjih ipd.).

3.2 Zgoščenke

Iniciativa Slovenščina v družini je leta 2011 začela izdajati zgoščenke z narečnimi pripovedmi, ki naj otrokom (in odraslim) v obliki posodobljenih pravljic in pripovedk v sodobnih koroških narečnih govorih približajo narečno besedo. Ker je danes živo pripovedovanje pravljic, pripovedk, basni ipd. utihnilo, zgoščenke na sodoben način nadomeščajo nekdanje pripovedovalce in pripovedovalke, ki so s svojo pripovedno kulturo gojili lokalna domača narečja.

Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik pri projektu pomaga pri zapisu besedil in pripravi slovarja narečnih besed. Besedila so zapisana v poenostavljeni fonetični transkripciji, ki se približuje knjižnemu zapisu, da so besedila dostopna čim širšemu krogu bralcev. Delo poteka v sodelovanju z domačini, ki poenostavljena transkribirana besedila ponovno berejo in jih dopolnjujejo.

3.3.1 Zilja

Na Zilji je slovenska narečna govorica živ jezik v vsakdanji rabi le še med govorci v starosti nad šestdeset let. Travmatični dogodki v dobi nacizma, kot so npr. deportacije slovenskih ziljskih družin, so privedli do tega, da se je večina prebivalstva na Zilji – pogosto iz strahu pred preganjanjem in stigmatizacijo – odločila za opustitev rabe materinščine. Le zavedni koroški Slovenci v starosti pod šestdeset let se danes še pogovarjajo v ziljskem narečju – *pa našan*. Vse bolj pa se govorci v Ziljski dolini tudi zavedajo, da bo njihova govorica morda kmalu utihnila. Tudi zato so se »poslednji« govorci tega narečja skupno z iniciativo Slovenščina v družini odločili, da naredijo jasne in odločilne korake za ohranitev in oživitev tega narečja na skrajnem robu slovenskega ozemlja. Pobudniki se trudijo, da bi jezik ohranili ne le v zapisani (konzervirani) obliki, temveč da bi ga najmlajši generaciji posredovali predvsem kot živ jezik tega prostora. Zato je Slovensko prosvetno društvo Zila skupno z iniciativo Slovenščina v družini leta 2011 izdalo zgoščenko s pravljicami v ziljskem narečju z naslovom *Črnjova kapca: pravljice v ziljskem narečju* (Črnjova kapca 2011). Kulturno društvo SPD Zila (sekcija zila-film) je priredilo tri klasične pravljice za otroke v pristnem slovenskem ziljskem narečju. Zgoščenko so posneli starejši domačini z Zilje, pesmi v ziljskem narečju so zapeli otroci z Zilje, za sodobni glasbeni aranžma pa je poskrbel Jozi Štikar. Narečne posebnosti ziljskega narečja se že na tem majhnem območju razlikujejo v govorih posameznih vasi in krajev.

Na zgoščenki sta posneti klasični pravljici *Rdeča kapica* in *Princesa na zrnu graha* ter varianta slovenske pripovedke *Mojca Pokrajculja* z naslovom *Zacoprani piskrč bl Mojci pad Ojstrnkam* – deklice, ki sprejme v svoj čarobni lonec gozdne živali. V posodobljeni pripovedki o deklici *Mojci pad Ojstrnkam* se zajčka, ki prosita, da ju deklica zaradi močnega dežja sprejme pod streho, ne izkažeta z rokodelskimi spretnostmi, temveč s plesanjem hiphopa, kar otrokom tudi predstavlja sodobno vsakdanjo rabo ziljskega govora. V besedilih so ohranjeni tudi številni značilni domači ziljski izrazi, ki zahajajo v pozabo, npr. *vajšəncə* ‘blazina’, *uprižəna* ‘pisana’, *črnjəva* ‘rdeča’, *rusa* ‘rjava’, *pruna* ‘modra barva’, ki so zapisani v odlomku pravljice *Princesinja na grahu*:

Palej, tav na postu diən trinist vajšənc: jəna, dvia, ta treka ma pikcə, ta štrta jə uprižəna, jəna jə zaljəna, ta peta jə rəmjəna, jəna jə prov črnjəva, jəna jə rusa, spet jəna jə pruna, pa ta trinista jə biəva. Pad ta spuadnja vajšəncə pa diən grah. Al ga čutə, dr dov ležə, je riəsn princessnja. (Črnjəva kapca 2011)

Zgoščenki je priložena knjižica z narečnimi besedili, slovarček manj znanih narečnih besed je dodan zgoščenki posebej. Pri redakciji besedil je sodeloval Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik.

3.3.2 Rož

Ker je bilo zanimanje za zgoščenko na Zilji veliko, je leta 2012 Slovensko prosvetno društvo Rož iz Šentjakoba v Rožu v sodelovanju z iniciativo Slovenščina v družini izdalo zgoščenko z naslovom *To ja nəhčər kne vi ...: basni in pesmi v rožanskem narečju – Miklova Zala za otroke* (To ja nəhčər kne vi ... 2012). Zgoščenko so posneli domačini iz Roža, pesmi v narečju so zapeli otroci, za glasbene aranžmaje je poskrbel Joži Štikar. Društveniki so se odločili za klasični način pripovedovanja, kar pomeni, da posamezno basen oz. pripovedko pripoveduje ena oseba, v tem primeru so bili to nadarjeni pripovedovalci iz okolice Šentjakoba. Ljudsko pripovedko o Miklovi Zali, ki domuje prav v teh krajih, so domačini za namene zgoščenske priredili za otroke, pripovedni jezik pa je sodoben vsakdanji jezik, kot ga danes govorijo v srednjem Rožu:

Dovho, dovho je že od ta, k je pr Miklnə v Podkrajam pr Šəntjakopə ana dakle žəveva. To je bva Miklava Zala. Pr Miklnə so ano vəlko havžinho melə, vəlko pula, hmajne, krave, kojne pa vovce, kure pa petelina. Pa ana psa je Zala tudə meva, tomə je Kastor bu ime. Z atijam je večbartə dovtej k birtam šva pa ribe futrava. Pr sosedə, pr Sarajnkə, je pa Mirko biv doma. S tim se je Zala vəlkobartə jəhrava pa krave sta tudə pasva. Tkə sta Zala pa Mirko kupej hor rasva pa se fajm meva. K sta odraščəna bva, sta se pa adn v həna zalubva. Zala je zvo žavbrna bva, dalč naokroh je te lipša od vsah daklet bva. Mirko jo je zvo rad mov, zato jo je pa tov za žano vzetə. Pa lih te den, k je póraka bva, so Turčə vdrlə v te kraje. (To ja nəhčər kne vi ... 2012)

Zgoščenki je priložena knjižica z besedili, ki vsebuje tudi slovarček manj znanih narečnih besed in opis glavnih značilnosti govora iz okolice Šentjakoba v Rožu.

Rožanska glasoslovna značilnost, grlni zapornik *q*, je v poenostavljeni transkripciji zapisana s črko *k* (tj. s prečrtano črko *k̄*); besede tako ostanejo prepoznavne tudi za širši krog bralcev, ki s fonetično transkripcijo ni seznanjen.

3.3.3 Podjuna

Že v istem letu, 2012, je izšla tretja zgoščenka. Katoliško prosvetno društvo Drava v Žvabeku je skupno z iniciativo Slovenščina v družini izdalo zgoščenko s pripovedkami v podjunskem narečju z naslovom *Kralj Matjaž: pripovedke v podjunskem narečju* (Kralj Matjaž 2012). Katoliško prosvetno društvo Drava je pripravilo pet pripovedk za otroke in odrasle, ki so jih pripovedovali člani Okteta Suha, sodelavci kulturnega društva KPD Drava, članice pevsko-instrumentalne skupine PIS Žvabek in člani igralske skupine iz Pliberka. Pripoved izpod peresa Sabine Buchwald je sodobna avtorska otroška zgodba. Glasbeno spremljavo so oblikovale domače pevske skupine Oktet Suha, Pevsko-instrumentalna skupina Žvabek, moški pevski zbor Kralj Matjaž in otroški zbor Mlada Podjuna. Zgoščenko so pripravili in posneli govorci iz širše okolice Žvabeka in Pliberka, podjunski govori pa se že na tem malem območju med seboj razlikujejo, kar prihaja do izraza tudi na posnetkih narečnih zgodb. Zgoščenci je priložena knjižica z besedili, ki vsebuje slovarček manj znanih narečnih besed. Na zgoščenci sta ohranjena nekdanji način pripovedovanja in nekdanje besedje, ki zahaja v pozabo:

Svete mestu visoku gøre nad Žvabekom je romarski kraj. Romarji še nas rodi hodiju tota. Navodnu prideju z useh krojev, da bi devicu Mariju prosili za žegon. Vejku liet je ži sam, udkor je na svetamiasku nedelu tota pøromov tuj pavar Noceznik s Strojne. Na Svete mestu su pa zmiørm prišli tuj kromarji, da bi mov kaj skupili. Tuj Noceznik je pu maši stopu h kromi, da bi si kupu an rožnkriønc. (Kralj Matjaž 2012)

Na zgoščenci najdemo tudi sodobno otroško narečno govorico, npr. v avtorski zgodbi *Kihl in Sanja*:

Uzava je cekar jobøk, šva v kuhiju in začava rjazat jobke pa kruh. Na kruheje je ta pruve deva salamu, pvale sir, pva je bova na riži paprika. Tistu je še lopu ukriøncova z majonezu, ku pa je vse kup vatva kronat še z olivami, sa ji je pa druè puviasuva gvava in je svadka zaspova. »Mimimi« sa je čuvu pu ciøve kuhiji. (Kralj Matjaž 2012)

3.3.4 Sele

Leta 2015 je v sodelovanju Katoliškega prosvetnega društva Planina v Selah in iniciative Slovenščina v družini izšla četrta zgoščenka z naslovom *Db a munija: basni, pripovedke in pesmi v selskem narečju* (Db a munija 2015). V Selah so se odločili za klasični način pripovedovanja, kar pomeni, da eno pripoved pripoveduje ena oseba, zgodbe pa pripovedujejo domači nadarjeni pripovedovalci. Zgoščenko so glasbeno s pesmimi v narečju oblikovali zbor Ljudske šole Sele, Otroški zbor Pevskega društva Sele in Tercet Mešanega pevskega zbora Pevskega društva Sele. V besedilih so ohranjeni stari domači izrazi, npr. *vešju*

‘vijoličast’, *vprižan* ‘pisan’, *hofartn* ‘imeniten’, *čikl* ‘srajca’, *sfeəhtava* ‘utrudila’. Način pripovedovanja je posodobljen:

Hambərt sta bova dba munija, hədən j’ biv Brdavslı, hədən pa Minki. Živeəva sta nətri v hani mihəni bajt. Vsak han radl sta meəva, hədən j’ biv pvov, hədən pa veşju z vprižanim špriklam. Hanija lepija dnu sta se spro’va z radəlam od duəma. Ta najbolj hofartne čikle sta djava hor, pa mavžən sta vzeəva s saboə – mav špeha pa mav mliəka. No, sta se pa spustuva dovta prot Brovlam, pa naprej horta po Roəžni dolin, pa horta skor do vašči mej. He, toə j’ bova rajža! Preci sta se sfeəhtava! (Dba munija 2015)

Zgoščenke z narečnimi pripovedmi so v prvi vrsti namenjene lokalnemu prebivalstvu, predvsem mladim družinam, ki jih iniciativa Slovenščina v družini želi opogumiti za rabo lokalnih narečij v svojih družinah. V pripravi je peta zgoščenska z govori iz okolice Šent Primoža.

4 SLOVENŠČINA V DRUŽINI – TEMA STROKOVNIH POSVETOV

Ohranjanje slovenščine v družinskem okolju je skupna skrb vseh Slovencev, ki živijo v zamejstvu in po svetu, zato je iniciativa Slovenščina v družini v letih 2014 in 2015 pripravila posveta za izmenjavo izkušenj pri ohranjanju in razvoju slovenščine v zamejskem prostoru.

Leta 2014 je iniciativa Slovenščina v družini (zanjo Krščanska kulturna zveza) priredila posvet z razpravo Slovenščina – živ jezik v družini in javnosti, ki je potekal 14. novembra v Tinjah. Iniciativa Slovenščina v družini je na posvet povabila predstavnike slovenskih manjšin v zamejstvu in vse, ki jih zanimata ohranjanje in razvoj slovenščine v družini in javnosti, pa tudi predstavnike jezikovnih manjšin v Avstriji in Sloveniji, da si delijo izkušnje in predstavijo sodobne razvojne izzive v posameznih manjšinskih skupnostih. Namen posveta je bil pretres razvoja slovenščine kot manjšinskega jezika in razprava o novih izzivih v spremenjenih družbenih okoliščinah v posameznih manjšinskih okoljih. Predavatelji in udeleženci so se posvetili vprašanjem narečij, družine, šole in družbe. Na posvetu so udeleženci med drugim ugotovili, da so narečja dolgo trpela zaradi slabega odnosa do njih, veljala so za zaostala, manj razvita, povezovali so jih s socialnimi vidiki. Danes postajajo pomemben dejavnik lokalne identitete, mladina pa jih uporablja tudi v komunikaciji v novih medijih (Facebook, esemesi ...). Leta 2015 je iniciativa Slovenščina v družini organizirala posvet Slovenščina in WhatsApp – od zibelke do družbenih omrežij. Posvet je potekal 6. novembra 2015 v Beneški dvorani v Naborjetu v Italiji, predavatelji pa so namenili pozornost novim medijem in sodobnim pobudam mladine. Prispevki s prvega posveta so objavljeni v zborniku (Kuchling 2015), medtem ko je zbornik s posveta leta 2015 v pripravi.

Štefka Vavti je v prispevku o odnosu mladih do slovenskih narečij oz. zborne slovenščine ob primeru biografskih raziskav na Koroškem ugotovila, da so v biografskih pripovedih, ki jih je zbirala v okviru študije identifikacij mladih

na dvojezičnem avstrijskem Koroškem, mladi pogosto tematizirali domače narečje. Tako pravi: »Zanimivo je, da so vsi ocenili neznanje dialekta kot izgubo, kot nekaj, kar jim manjka, in kot dejavnik, zaradi katerega so se čutili izločene iz socialnih okolij« (Vavti 2015: 29).

5 SKLEPNE BESEDE

Jože Ramovš v prispevku o družini kot osnovni in vseživljenjski šoli jezika ugotavlja, da je »pravilen in lep materni jezik pogoj za vseživljenjsko osebno rast in ravnotežje ljudi, za njihovo urejeno sožitje in sodelovanje. Tega pogoja ne more nadomestiti noben tuj jezik. Materinščina ljudem omogoči skladno vsakdanje komuniciranje v rodni in lastni družini. S tem jim podari največji kos življenjske sreče.« (Ramovš 2011:120)

Slovenska narečja so na avstrijskem Koroškem do danes živa v družinah in v družbi. Osnova za živo ohranjeno narečno govorico je narečje v družini. Čim več je govorcev narečja v družini, tem bolj ima narečje tudi svoj prostor v družbi (lokalni, regionalni) – tem bolj pa ti ponovno spodbujajo rabo narečja v družini.

Ob tem pa ne smemo pozabiti, da je treba skrbeti tudi za učenje in dobro znanje slovenskega knjižnega jezika, ki se ga otroci učijo v šoli, pri občolskih dejavnostih (gledališče, glasbena šola, filmski krožki, športna društva ipd.), preko knjig, medijev ipd. Knjižni jezik otrokom in mladim omogoča spoznavanje »slovenskega sveta«, identifikacijo s širšim slovenskim kulturnim prostorom, ne nazadnje pa tudi spoznanje, da so koroška narečja del širše slovenske jezikovne zakladnice.

LITERATURA

- Kuchling 2012** = Martin Kuchling (ur.), *Družina je zibelka jezika*, izd. Inicijativa Slovenščina v družini, Krščanska kulturna zveza, Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba, 2012.
- Kuchling 2013** = Martin Kuchling (ur.), *Družina je zibelka jezika = Die Familie ist die Wiege der Sprache*, dvojezična izdaja, izd. Inicijativa Slovenščina v družini, Krščanska kulturna zveza, Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba, 2013.
- Kuchling 2015** = Martin Kuchling (ur.), *Slovenščina živ jezik v družini in javnosti: prispevki s posveta 14. 11. 2014 v Tinjah*, izd. Inicijativa Slovenščina v družini, Krščanska kulturna zveza, Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba, 2015.
- Piko-Rustia idr. 2011** = Martina Piko-Rustia – Anton Rosenzopf-Jank – Vladimir Wakounig – Pavel Zablatnik, *Dvo- in večjezičnost v družini: 12 spodbud za sožitje v družini = Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie: 12 Impulse für Sprachenvielfalt in der Familie*, Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba, 2011.
- Ramovš 2011** = Jože Ramovš, *Družina – osnovna in vseživljenjska šola jezika*, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 47: družina v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011, 114–121.
- Smole 2015** = Vera Smole, *Ko narečje v družini zamre*, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 51: država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*, ur. Hotimir Tivadar, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015, 18–26.
- Statistik Austria 2003** = Statistik Austria (izd.), *Volkszählung Hauptergebnisse I, Kärnten*, Wien, 2003. (www.volkszaehlung.at, www.statistik.at)

Vavti 2015 = Štefka Vavti, Odnos mladih do slovenskih narečij oz. zborne slovenščine ob primeru biografskih raziskav na avstrijskem Koroškem, v: Martin Kuchling (ur.), *Slovenščina živ jezik v družini in javnosti: prispevki s posveta 14. 11. 2014 v Tinjah*, izd. Inicijativa Slovenščina v družini, Krščanska kulturna zveza, Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba 2015, 29–35.

ZGOŠČENKE

Črnjava kapca 2011 = *Črnjava kapca: pravljice v ziljskem narečju*, 1 CD, 43 min., 4 sek., knjižica z besedili, besedila v ziljščini Milka Kriegl – Urban Popotnig – Traudi Zwitter, Bistrica na Zilji: SPD Zila – Celovec: Inicijativa Slovenščina v družini (zanjo KKZ), 2011.

To ja nãhčer kne vi ... 2012 = *To ja nãhčer kne vi ...: basni in pesmi v rožanskem narečju – Miklova Zala za otroke*, 1 CD, 47 min., 42 sek., knjižica z besedili, besedila Zalika Steiner – Tonej Sticker, Šentjakob: SPD Rož – Celovec: Inicijativa Slovenščina v družini (zanjo KKZ), 2012.

Kralj Matjaž 2012 = *Kralj Matjaž: pripovedke v podjurskem narečju*, 1 CD, knjižica z besedili, besedila Lenart Katz – Sabina Buchwald, Žvabek: KPD Drava – Celovec: Inicijativa Slovenščina v družini (zanjo KKZ), 2012.

Dbã munija 2015 = *Dbã munija: basni, pripovedke in pesmi v selskem narečju*, 1 CD, knjižica z besedili, besedila Milena Olip – Zalka Kelih-Olip – Toni Olip-Kališnik – Marija Olip (Vrtnik) – Tom Priestly, Sele: KPD Planina – Celovec: Inicijativa Slovenščina v družini (zanjo KKZ), 2015.

ZUSAMMENFASSUNG

Slowenisch reden: Slowenische Dialekte in den Familien in Kärnten

Im Jahr 2010 wurde auf Anregung des Christlichen Kulturverbandes (Krščanska kulturna zveza) in Klagenfurt die Initiative *Slovenščina v družini/Familiensprache Slowenisch* gegründet, die von slowenischen kulturellen, pädagogischen und wissenschaftlichen Institutionen sowie Medien unterstützt wird. Das Slowenische in der Familie ist die Grundlage für die Erhaltung der sprachlichen und kulturellen Identität slowenischer Minderheiten in Italien, Österreich, Ungarn und Kroatien und jener Slowenen, die in der ganzen Welt verstreut sind. Die Initiative bemüht sich mit verschiedenen Aktionen, wie z. B. Informationsabende, Tagungen, CDs mit Erzählungen im Gailtaler, Rosentaler und Jauntaler Mundarten, Plakaten, Aufklebern, Geschenktaschen usw. bei der Eltern- und Großeltern-generation das Bewusstsein zu schaffen, dass die lebendig gesprochene slowenische Sprache bzw. die erhaltenen slowenischen Dialekte kostbares (immaterielles) Kulturgut sind. Die Initiative bemüht sich auch, den Eltern und Großeltern nahe zu legen, die Sprache in den Familien, in der Verwandtschaft sowie in der näheren und weiteren Umgebung zu sprechen und somit an die jüngere Generation weiter zu geben.

Im Jahr des interkulturellen Dialoges 2008 wurde die Initiative *Zwei- und Mehrsprachigkeit in der Familie/Dvo in večjezičnost v družini* ins Leben gerufen. Träger der Initiative sind die Alpen-Adria Universität Klagenfurt, die Slowenische Abteilung der Katholischen Aktion und des Seelsorgeamtes, das Slowenische Volkskundemuseum/Slovenski narodopisni inštitut »Urban Jarnik« und das Pastoralzentrum für Slowenen in Klagenfurt. Ziel der Initiative ist eine Balance zwischen den in der Familie gesprochenen Sprachen zu finden, um die Gleichwertigkeit der Sprachen leben zu können.